

Diaspora als nieuwe voortrekkers van ontwikkelingssamenwerking?

door Joris Michielsen

MO*papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. **MO***papers worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO*papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Joris Michiels is socioloog en onderzoeker aan het Centrum voor Migratie en Interculturele Studies (CeMis) van de Universiteit Antwerpen. Daar is hij verantwoordelijk voor de academische coördinatie van het Steunpunt Inburgering en Integratie.
Contact: joris.michielsen@uantwerpen.be

Deze paper is een samenvatting van een rapport over een onderzoek dat uitgevoerd werd voor de stad Antwerpen. In 2007 koos Antwerpen ervoor zijn ontwikkelingsbeleid te richten op de landen waarvan een talrijke gemeenschap in de stad woont. De Congolese, de Ghanese en de Marokkaanse gemeenschap zijn het sterkst vertegenwoordigd in Antwerpen.

Redactieraad **MO***papers: Saartje Boutsen (Vredeseilanden), Lieve De Meyer (eindredactie), Rudy De Meyer (11.11.11), Gie Goris (MO*), Brigitte Herremans (Broederlijk Delen), Nadia Molenaers (IOB Antwerpen), Marieke Poissonnier, (Oxfam-Wereldwinkels), Arne Schollaert (Oxfam-Wereldwinkels), Liesbet Vangeel (FOS-Socsol), Emiel Vervliet.

Informatie: mopaper@mo.be of MO*paper, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel
Suggesties: emiel.vervliet@mo.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het printmagazine MO*, de mondiale nieuwssite www.MO.be, en van de nieuwsbrief eMO* (tweemaal per week). Verder organiseert de vzw MO* lezingen en mondiale cafés.

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

INLEIDING

» Een stad als Antwerpen staat niet op zichzelf. Zij maakt deel uit van een mondiale samenleving en is groot geworden dankzij haar internationale contacten. De haven is altijd een enorme aantrekkingspool geweest en een poort naar verre landen en culturen. In de stad wonen vandaag ongeveer 100.000 buitenlanders van 165 verschillende nationaliteiten en daarnaast nog meer dan 110.000 mensen die de Belgische nationaliteit hebben maar die zelf, of hun ouders of grootouders, in het buitenland geboren zijn. Alles samen hebben 212.000 Antwerpenaren of 42% van de bevolking roots in het buitenland. De meesten onder hen onderhouden het contact met familie in het land van herkomst. Dit gebeurt niet alleen via bezoeken, e-mail of telefoon. Jaarlijks sturen veel migranten geld en goederen naar hun familie en vrienden in het land waar ze oorspronkelijk vandaan komen. Naast die veeleer individuele solidariteit ontwikkelen steeds meer migrantenverenigingen kleinschalige sociale projecten in de landen van herkomst. Zo trachten ze de lokale gemeenschap in dat land op een duurzame manier te ondersteunen. Veel van die transnationale activiteiten sluiten nauw aan bij wat traditioneel gebeurt in het kader van de ontwikkelingssamenwerking.

In het bestuursakkoord 2007-2012 verbond het stadsbestuur zich ertoe om te onderzoeken of de stad een deel van haar middelen voor ontwikkelingssamenwerking kon inzetten in landen waarvan er een grote migrantengemeenschap in Ant-

werpen woont. De institutionele ondersteuning van steden via stedenbanden werd vervangen door een structurele steun aan onderwijs- en gezondheidsprojecten in de Democratische Republiek Congo, in Ghana en Marokko. Hiervoor werden migrantenverenigingen uit die landen, de Associatie Universiteit & Hogescholen Antwerpen, het Instituut voor Tropische Geneeskunde en een aantal Antwerpse verenigingen samengebracht in projectgroepen per land. De stad Antwerpen koos zelf voor de drievoudige rol van *matchmaker* binnen het netwerk, subsidiekanaal en capaciteitsopbouwer/coach. De projecten gingen eind 2010 van start.

Met ons onderzoek wilden we een zicht krijgen op de rol van de diaspora in ontwikkelingssamenwerking en specifiek in de Zuidwerking van de stad Antwerpen. Het is een poging om het innovatieve beleid op het vlak van ontwikkelingssamenwerking, waarbij de stad samenwerkt met de grote migrantengemeenschappen, op systematische wijze te beschrijven. In de eerste plaats was het onderzoek praktijkgericht en bedoeld om beleidsaanbevelingen te formuleren. We spitsten ons daarbij niet toe op de impact van de ontwikkelingsprojecten in de herkomstlanden, maar wel op de diaspora in Antwerpen. Het rapport bevat gegevens over het profiel van de betrokkenen, de motivatie voor hun engagement, hun activiteiten en de wijze waarop zij de samenwerking met de stad en de andere actoren ervaren.

MIGRANTEN ALS ONTWIKKELINGSACTOREN

De stad Antwerpen is niet de enige die binnen de ontwikkelingssamenwerking intensief wil samenwerken met migranten. Sinds de jaren 1990 groeide die interesse vanuit beleidsorganen op internationaal, nationaal en lokaal niveau. Enerzijds toonde onder andere de Wereldbank aan dat de *remittances* (het spaargeld dat migranten versturen naar de herkomstlanden) de publieke ontwikkelingssamenwerking van de Westerse landen in waarde ver overtreffen. Anderzijds is de belangstelling voor migranten een gevolg van de nieuwe manieren om aan ontwikkelingssamenwerking te doen. Die benadrukken de participatie van zowel de lokale doelgroepen en besturen in het Zuiden als de burgers in het Noorden.

De initiatieven van migrantenverenigingen behoren tot wat in kringen van ontwikkelingssamenwerking wordt omschreven als ‘vierdepijlerinitiatieven’. Het zijn meestal kleinschalige acties van vriendengroepen, verenigingen, scholen en bedrijven, die niet behoren tot de traditionele ontwikkelingsactoren. De meeste van die initiatieven werken met vrijwilligers, niet-structurele subsidiëring en intense individuele contacten met personen in het Zuiden, bijvoorbeeld op basis van vriendschapsbanden die zijn ontstaan tijdens een studieverblijf.

In het geval van de migrantenverenigingen spelen vooral de netwerken en familiebanden in de landen van herkomst een

belangrijke rol. Door de kennis van de lokale taal, de sociaal-culturele gevoeligheden en de lokale manier van werken vergroten de slaagkansen van hun initiatieven. Bovendien worden de migranten, vanuit hun positie tussen de twee leefwerelden van het gastland en het land van herkomst gezien als sleutelfiguren. Zo zouden zij de zogenaamde westerse ideeën over goed bestuur of gendergelijkheid gemakkelijker kunnen introduceren in het Zuiden.

Niet iedereen is het daarmee eens. Er wordt wel eens beweerd dat migranten door hun engagement voor ontwikkelingssamenwerking sterker gericht zijn op het land van herkomst. Dit zou de integratie in het gastland beperken. Daarnaast twijfelen anderen aan de sociaal-culturele expertise die migranten kunnen aanbrengen binnen de ontwikkelingssamenwerking. Er is bijvoorbeeld een groeiende groep tweede- en verderegeneratiemigranten voor wie kennis over en verbondenheid met het herkomstland niet vanzelfsprekend is. Bovendien bestaat ‘de’ migrant natuurlijk niet. Elke migrant heeft zijn eigen sociale achtergrond en migratieverhaal. De één is gemigreerd om politieke redenen, de ander om economische redenen. De één komt van het platteland, de ander uit de stad. De één heeft een lage sociale afkomst, de ander een hoge. Dit beïnvloedt sterk de kijk die de migranten hebben op de lokale context en de ontwikkelingsnoden en ook hun sociale netwerken.

HET ONDERZOEK

Aan de hand van een enquête en interviews met sleutelfiguren en leden van migrantenverenigingen onderzochten we:

- het profiel van de Congolese, Ghanese en Marokkaanse migranten en migrantenverenigingen die actief zijn in solidariteitsinitiatieven, ontwikkelingssamenwerking en de Zuidwerking van de stad Antwerpen;
- wat de migranten verstaan onder ontwikkelingssamenwerking. Welke activiteiten zetten ze op? Zijn die anders dan de

andere vierdepijlerinitiatieven? Zien ze de ‘remittances’ als ontwikkelingssamenwerking? En waarom doen ze aan ontwikkelingssamenwerking?

- de impact van dit engagement op het leven van de migranten. Hoe combineren ze hun werk met hun familiale en sociale leven? Belemmert of bevordert het engagement hun integratie?
- hoe de migranten de samenwerking met de stad Antwerpen evalueren.

Werkwijze

We verspreidden onze enquêteformulieren via de Congolese, Ghanese en Marokkaanse migrantenverenigingen. 113 personen vulden de enquête in: 55 uit de Marokkaanse gemeenschap, 46 uit de Congolese gemeenschap en 12 uit de Ghanese gemeenschap. 24 geïnterviewden zijn geboren in België, 85 in het land van herkomst en 4 in nog een ander land. Vooral in de Marokkaanse gemeenschap zijn veel geïnterviewden niet in Marokko geboren (25 van de 55 personen die antwoordden). Iets meer dan de helft van de respondenten is tussen 40 en 60 jaar, bijna een vijfde is tussen 18 en 24 jaar. De leeftijdsverdeling binnen de drie gemeenschappen was vrij gelijkwaardig, behalve voor

de 18- tot 24-jarigen, waar we in verhouding meer respondenten van Marokkaanse origine hadden.

We interviewden ook vijf sleutelfiguren en twintig leden van migrantenverenigingen. De leden zijn allemaal mensen die betrokken zijn bij de Zuidwerking van de stad Antwerpen of via andere kanalen projecten opzetten in hun land van herkomst. Er werden vier, zeven en negen leden uit respectievelijk de Ghanese, Congolese en Marokkaanse gemeenschap geïnterviewd, met een overgrote meerderheid van achttien mannen en slechts twee vrouwen.

SOLIDARITEIT VAN MIGRANTEN OVER DE GRENZEN HEEN

› ‘Remittances’

Uit de enquête blijkt dat de Antwerpse migranten aanzienlijke sommen geld en veel goederen verzenden naar Congo, Ghana en Marokko. In totaal verstuurden 82 deelnemers aan de enquête in 2011 voor meer dan 170.000 euro geld en goederen.

de keren per jaar geld, 40% verzendt minstens één keer per jaar goederen. Opmerkelijk is dat een grote groep Marokkaanse respondenten verklaart nooit geld of goederen op te sturen. Het gaat hier om jongere migranten, waarvan velen nog studeren en bij hun ouders wonen.

Verzending van geld en goederen in 2011

	Minimale waarde	Maximale waarde	Totale waarde	Gemiddelde per verzending
Geld	€ 40	€ 3.600	€ 83.741	€ 1.102
Goederen	€ 50	€ 15.000	€ 87.235	€ 1.479
Totaal	€ 40	€ 17.000	€ 171.676	€ 2.094

Opmerkelijk is dat er niet altijd een verband bestaat tussen de hoogte van het inkomen en de grootte van het bedrag dat naar het herkomstland wordt gestuurd. Uit onze interviews blijkt dat ook mensen met een laag inkomen geld en goederen naar hun land van herkomst sturen. Een van de Ghanese geïnterviewden legt dit fenomeen als volgt uit: “Stel dat iemand 900 of 1.000 euro verdient en zijn huishuur heeft betaald. Er blijft nog 500 à 600 euro over. Als die persoon kan rondkomen met 200 à 300 euro, zal hij zuinig proberen te leven en 300 euro aan zijn familie sturen. Daarom gaat er heel veel geld naar ginder.”

Over het algemeen worden regelmatig geld en goederen opgestuurd. Ongeveer de helft van de respondenten stuurt verschillen-

Het geld en de goederen worden op de eerste plaats opgestuurd op vraag van familie in het land van herkomst en worden gebruikt om directe noden te lenigen: basisbehoeften, medische kosten en onderwijs. Ongeveer twee derde van de respondenten zegt dat een bezoek aan het herkomstland de aanleiding vormt om geld en goederen op te sturen. Ongeveer een derde van de respondenten van Congolese origine zegt goederen te sturen op vraag van vrienden. Dit hoorden we minder vaak van de Ghanese en Marokkaanse respondenten.

Is dit ontwikkelingssamenwerking?

Bijna alle geïnterviewden vinden dat het versturen van geld en goederen geen ontwikkelingssamenwerking is. De ‘remittances’ worden verstuurd om familie en kennissen te helpen. Maar ze vormen geen duurzame oplossing en ondersteunen geen ruimer publiek. Volgens de bevraagde migranten heeft ontwikkelingssamenwerking een ruimer doel. Een Congolese migrant verwoordt het zo: “Geld sturen naar uw familie is om de familie te helpen. Maar ontwikkelingssamenwerking is groter dan dat. Bijvoorbeeld het ondersteunen van een school. Dat heeft niets te maken met familie. Dat is echt voor de bevolking.”

De geïnterviewden maken hier dus een onderscheid tussen minder geplande en meer individuele initiatieven en andere projecten met een meer structureel en duurzaam karakter waarbij op participatieve wijze wordt samengewerkt met de lokale bevolking. We stellen echter ook vast dat niet iedereen op eenzelfde wijze actief is op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.

Engagement in ontwikkelingssamenwerking, volgens etnische achtergrond

	Congo	Ghana	Marokko	Totaal
JA	35	7	29	71
NEEN	11	5	26	42
	46	12	55	13

De enquête leert ons dat maar twee derde van alle leden van de migrantenverenigingen die actief zijn op het vlak van ontwikkelingssamenwerking daadwerkelijk zegt een engagement in de ontwikkelingssamenwerking op te nemen. Het gaat hier om iets meer

dan de helft van de Marokkaanse en meer dan drie vierde van de Congoese respondenten. Dit kan deels verklaard worden doordat niet iedereen hetzelfde verstaat onder ontwikkelingssamenwerking. Solidariteitsacties of benefietacties worden niet altijd beschouwd als bijdragen aan ontwikkelingssamenwerking. Volgens een van de voorzitters van een Congoese vereniging komt dat omdat sommige mensen wel occasioneel meewerken aan activiteiten, maar dit niet zien als een engagement op het vlak van ontwikkelingssamenwerking: "Ontwikkelingssamenwerking binnen een organisatie is een soort van trein. Je hebt de kop van de trein en de wagons. ... De meeste deelnemers aan de enquête zijn de mensen die wel vrijwilliger zijn – zij zijn een wagon, maar niet de kop. Maar we hebben de wagons ook nodig. Om samen te gaan. ... Er zijn mensen die bijvoorbeeld zeggen: 'Kijk we gaan meedoen aan een activiteit.' ... Maar ze blijven niet denken en plannen, want dat vraagt ook tijd. Die mensen moeten gaan werken en hebben een eigen leven. Dat is soms niet altijd gemakkelijk."

© John Vandaele

INITIATIEVEN VOOR ONTWIKKELINGSSAMENWERKING VAN MIGRANTENVERENIGINGEN

Gezondheid en onderwijs

De migrantenverenigingen zijn vooral actief op het gebied van gezondheid en onderwijs. Dat zijn ook de thema's van de Zuidwerking van de stad Antwerpen. Ook bij andere 'vierdepijlerinitiatieven' zijn gezondheid en onderwijs de belangrijkste thema's en komen bijvoorbeeld mensenrechten, vrouwenrechten, klimaat en goed bestuur minder aan bod. Bovendien blijkt het voor migrantenverenigingen soms zeer moeilijk om rond bepaalde thema's te werken, omdat dit hun lokale positie en geloofwaardigheid onder druk zet. Een van de sleutelfiguren benadrukt: "Je weet dat je rond bepaalde thema's beter niet werkt met migrantenverenigingen omdat dit problematisch gaat worden voor die groep. Zelfs als ze dat zelf willen doen. Ter plaatse zal het niet zo evident zijn. Het kan een afstand creëren tussen hen en de lokale doelgroep. ... Bovendien wordt een migrant niet altijd gezien als een lokale inwoner van het land, dat hangt af van de tijd dat hij al weg is. Dat wordt hier onderschat. ... En het geldt ook voor jongvolwassenen. Die horen hier altijd 'je bent Congolees, Congolees, Congolees en daar horen ze: 'Hé, les Belges'. ... Als ik bijvoorbeeld in een dorp een vernieuwend project wil voorstellen, zeggen ze tegen mij: 'Ha, jij bent verandering, jij wilt dat wij ook mee veranderen. Jij bent gebrainwasht.'"

Economische ontwikkeling

Het valt op dat de Marokkaanse verenigingen vooral de nadruk leggen op economische ontwikkeling, in tegenstelling tot de Congolese en Ghanese verenigingen. Ze doen dit via coöperaties voor de kweek en verkoop van olijven, geiten en kippen en het maken van kaas. De gezondheids- en onderwijsprojecten worden gefinancierd met de winst van die coöperaties. Dit is mede ingegeven door de zoektocht naar een duurzame oplossing voor zowel het financieren van de initiatieven als het verbeteren van de situatie in Marokko. Bovendien biedt de Marokkaanse regering ondersteuning bij het opzetten van zulke landbouwcoöperaties. Een van de geïnterviewden van Marokkaanse origine getuigt: "Aanvankelijk besteedde de stad Antwerpen vooral aandacht aan onderwijs en gezondheid, niet aan coöperaties of werk. Toen hebben wij gezegd: 'Wij willen wel meewerken met de stad Antwerpen en de hogescholen en wij willen wel een onderwijs- en gezondheidsluik opbouwen, maar hoe gaan we dat financieren?' ... 'En wat na 2012 [gemeenteraadsverkiezingen in Antwerpen]? Hoe zit het dan?' Dat bleef een vraagteken.

We wilden geen energie steken in een project van twee jaar. Daarom hebben we vanaf het begin die coöperaties opgericht."

Samenwerking met het Zuiden

De initiatieven bevinden zich vooral in de geboorteplaats van de respondenten en in de regio waar hun familieleden wonen. Er is een sterke participatie van zowel de leden in Antwerpen als de lokale partners in het Zuiden. Congolese en Ghanese verenigingen werken voornamelijk samen met sociale organisaties in het herkomstland. Bij Marokkaanse verenigingen zijn familieleden de belangrijkste lokale partners.

De migrantenverenigingen werken doorgaans niet graag samen met de politieke instellingen in de landen van herkomst. Die blijken transnationale initiatieven te vertragen of soms onmogelijk te maken. Volgens de migrantenverenigingen is het een grote troef dat de Zuidwerking van Antwerpen zich richt op migrantenverenigingen die aan de basis werken met de lokale gemeenschappen. Hoewel de participatie van de lokale bevolking bij het uitdenken en uitvoeren van het project als onontbeerlijk wordt beschouwd, draagt de diaspora in het Noorden de eindverantwoordelijkheid. Het zijn de migranten die verantwoording af te leggen hebben ten opzichte van de andere partners in het netwerk en de geldschietters. Het opvolgen van de projecten blijkt een intensieve taak. In veel gevallen wordt er bijna dagelijks getelefoneerd naar de partners in het land van herkomst. De geografische nabijheid blijkt daarbij een belangrijke rol te spelen in de opvolging van de projecten op het terrein.

Daarnaast worstelen migrantenverenigingen vaak met de administratieve procedures en de eisen die de stad Antwerpen stelt. De meeste verenigingen hebben weinig ervaring met het opstellen van dossiers om subsidies aan te vragen of projecten te verantwoorden. Bovendien vraagt het verzamelen van facturen en papieren van de lokale partners dikwijls veel tijd. Deels kunnen ze dit opvangen dankzij de kennis van lokale gewoonten en via hun contacten. Ze weten hoe ze de zaken lokaal moeten aanpakken en ze beschikken over de nodige 'manipulatieve intelligentie'. Maar net door die expertise komt soms de vereiste transparantie en participatie die de stad promoot in het gedrang.

Het netwerk in het Noorden

In het Noorden hebben de migrantenverenigingen contacten met andere sociaal-culturele organisaties, onderzoeksinstituten, niet-gouvernementele organisaties, koepelorganisaties, internationale organisaties en fora. Die contacten zijn vaak gericht op het verkrijgen van subsidies, het samen organiseren van projecten of samenwerking met ngo's om de donerende leden een attest voor belastingvermindering te kunnen bezorgen.

Over het algemeen heerst er grote tevredenheid over het netwerk dat Antwerpen binnen de Zuidwerking heeft uitgebouwd met de Associatie Universiteit & Hogescholen en het Instituut voor Tropische Geneeskunde. Het biedt de mogelijkheid om elkaar beter te leren kennen en wederzijds te waarderen. Ook de onderlinge contacten tussen de verschillende migrantenverenigingen bieden een forum om ervaringen uit te wisselen en samenwerkingsverbanden in het Zuiden op te zetten.

PROFIEL EN MOTIVATIE VAN DE INITIATIEFNEMERS

Uit de interviews met vertegenwoordigers blijkt dat de meeste migranten de een of andere vorm van transnationale solidariteit opnemen. Dat geldt wel in mindere mate voor de jongere tweede- en derdegeneratiemigranten. Hieronder trachten we aan de hand van onze bevindingen een profiel te schetsen van de personen die actief zijn op het vlak van 'remittances' en ontwikkelingsinitiatieven. We bekijken ook welke motieven aan de basis van hun engagement liggen. Over het algemeen komen onze resultaten overeen met de resultaten van ander onderzoek.

Geslacht

Het onderzoek bevestigt dat er minder vrouwen actief zijn bij de transnationale activiteiten. Ten eerste vulden minder vrouwen de enquête in. Ten tweede blijkt dat vrouwen eerder uitzonderlijk geld opsturen en dat mannen dat regelmatig doen. Verder verklaarde ongeveer de helft van de vrouwelijke respondenten actief te zijn op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, tegenover ongeveer twee derde van de mannen. De Congolese groep vormt een uitzondering, omdat in verhouding evenveel vrouwen als mannen actief zijn binnen de ontwikkelingssamenwerking. Op basis van de inter-

Niettemin benadrukken de respondenten dat het opzetten en opvolgen van de initiatieven en het engagement in verschillende netwerken veel tijd, energie en financiële middelen vergen. De stad moet er rekening mee houden dat de meeste actieve leden hun engagement vrijwillig opnemen. De voorzitter van een Marokkaanse vereniging verwoordt de spanning tussen vrijwillig engagement en professionele partners als volgt: "Je bent al een hele dag bezig met je eigen zaak. Hoeveel keer moeten we dan nog vergaderen met de stad? Met de mensen van de hogeschool? Voor hen is dat hun werk. Voor ons is dat niet zo. Voor ons is dat vrijwilligerswerk. En dat vraagt zoveel werk. Is er niemand die een beetje last van onze schouders kan nemen? ... Een dossier opstellen voor subsidies is ons grootste obstakel... Waarom moet ik altijd maar aanwezig zijn? Ik ben ook maar een vrijwilliger. Zo heb ik bijvoorbeeld nu ook tijd voor jou vrijgemaakt, maar normaal moest ik nog op het werk zijn."

views moeten we dit beeld echter nuanceren: Ghanese en Marokkaanse vrouwen nemen wel degelijk initiatieven. Sommige verenigingen hebben een eigen vrouwenwerking en in andere zijn zowel vrouwen als mannen vertegenwoordigd. De initiatieven die vrouwen nemen, zijn echter niet altijd even zichtbaar en hebben niet altijd hetzelfde structurele karakter als de initiatieven van de mannelijke migranten.

Leeftijd

De enquête toont dat vooral oudere migranten, meestal van de eerste generatie, regelmatig 'remittances' opsturen. Het versturen van geld en goederen wordt gezien als een ongeschreven morele verplichting om de sociale schuld ten opzichte van het thuisfront in te lossen. Het feit dat de jongere generaties minder geld en goederen overmaken, kan deels verklaard worden doordat een grote groep jongeren nog thuis woont en studeert. Daarnaast is dit ook een gevolg van de minder sterke sociale en emotionele banden die jongeren hebben met familieleden in het land van herkomst. Directe familieleden sterven of migreren. Tijdens verscheidene interviews vermeldden de migranten dat bezoeken aan het herkomstland een

belangrijke motivatie vormen voor het opnemen of bestendigen van transnationale solidariteit: “Veel mensen nemen hun kinderen niet mee op reis. De kinderen groeien gewoon hier op en verliezen daardoor alle banden met Ghana. Ze zien niet welke problemen ze daar hebben. Ze zijn gewoon Belg geworden. ... Wij moeten trachten ze van jongs af aan te helpen, zodat ze een band kunnen opbouwen. Sommigen doen dat wel, maar het is niet eenvoudig. Het kost veel geld.”

De meerderheid van de jongere deelnemers aan de enquête zegt geen engagement op te nemen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Dit betekent evenwel niet dat de jongeren niet actief zijn. De interviews tonen aan dat er bij hen aanzienlijk wat engagement bestaat, maar dat ze niet altijd de trekkende rol opnemen in initiatieven. Ze helpen hun ouders, maken promotie voor de initiatieven of organiseren benefietacties ten voordele van de verenigingen waarvan ze lid zijn. Ze beschouwen dit echter niet altijd als een actief engagement binnen de ontwikkelingssamenwerking.

Opleiding

We stellen vast dat het niet altijd de geschoolde migranten zijn die zich engageren in transnationale activiteiten. Respondenten uit de Marokkaanse gemeenschap die zich inzetten voor ontwikkelingssamenwerking, hebben voor het merendeel een diploma van het beroeps- of technisch secundair onderwijs. Enkel binnen de Congolese gemeenschap zien we heel wat hooggeschoolden.

Familiaal, sociaal, economisch en maatschappelijk leven

De migranten die zich engageren, blijken vaak een goed uitgebouwd familiaal, sociaal, economisch en maatschappelijk leven te hebben. Uit de enquête blijkt dat de meerderheid getrouwd of samenwonend is en kinderen heeft. Voornamelijk werkende mensen verklaren actief te zijn in de initiatieven. De interviews tonen dat veel voorzitters van verenigingen een beroep uitoefenen dat hun een hoge mate van flexibiliteit biedt om hun vrijwillig engagement in te vullen. Verder blijkt dat de meest actieve leden hun engagement op het vlak van ontwikkelingssamenwerking combineren met andere engagementen in sociaal-culturele organisaties, vakbonden, koepelorganisaties en ngo's. Dit helpt hen een sociaal

netwerk op te bouwen dat het vinden van financiering vergemakkelijkt. Bovendien versterken ze op die manier ook hun sociale positie binnen de migrantengemeenschap, waardoor ze het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking kunnen bevestigen.

Toch blijkt het niet vanzelfsprekend om het engagement op het vlak van internationale solidariteit te combineren met het familiale, economische, sociale en maatschappelijk leven. Zoals een geïnterviewde van Congolese origine getuigt: “Ik zal bijvoorbeeld niet zeggen dat ik niet kan komen omdat ik geen opvang heb voor mijn zoon. Ik neem hem mee. We gaan omdat ik vind dat het belangrijk is en ik vind mijn zoon ook belangrijk. Wij proberen het juiste midden te vinden. Dat is niet altijd gemakkelijk.”

Frustraties

Voor sommige geïnterviewden is de groeiende frustratie over de toenemende ‘remittances’ die als het ware op verzoek van de familie moeten worden opgestuurd, een motivering om meer structurele en duurzamere ontwikkelingsinitiatieven op te zetten. Maar de enquête toont aan dat het opzetten van ontwikkelingsinitiatieven de ‘remittances’ niet vervangt. Vooral jongeren raken soms gefrustreerd over de grote sommen die hun ouders jaarlijks naar familie opsturen, terwijl de levenskosten in België stijgen en ze worden geconfronteerd met problemen op het vlak van onderwijs en moeilijkheden op de arbeidsmarkt. Een jonge voorzitter van een Marokkaanse vereniging beaamde dit ook: “Zeker nu met de economische crisis is het moeilijk om te overleven. ... Die jongeren zien dan – bereken het in zakken chips of in brood – elke paar maanden weer een grote doos naar ginder vertrekken, terwijl ze die hier ook zouden kunnen gebruiken. Dat is ook de reden waarom we met dergelijke projecten beginnen. De tweede en derde generatie zal zeggen: ‘Laat ze maar doodvallen. Als ze na al die jaren financiële hulp nog altijd niet op eigen benen staan, mogen ze voor mijn part doodvallen.’ ... Je slaat eigenlijk twee vliegen in één klap met het project. De mensen daar hebben een inkomen en je hoeft niet altijd geld te sturen. ... Dat is eigenlijk de bedoeling: de mensen zo weinig mogelijk afhankelijk maken van het buitenland, van familieleden.”

ENGAGEMENT IN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN INTEGRATIE

» Het wetenschappelijk onderzoek brengt het engagement van migranten op het vlak van transnationale solidariteit en ontwikkelingssamenwerking zowel in positieve als in negatieve zin in verband met integratie. Ons onderzoek wijst op een positief verband. De migranten die sterk geëngageerd zijn voor ontwikkelingssamenwerking, blijken al in sterke mate geïntegreerd. Ze identificeren zich als Antwerpenaar, Vlaming of Belg. Ze hebben een goed uitgebouwd sociaaleconomisch en maatschappelijk leven en goede contacten met de overheidsdiensten. Een van de sleutelfiguren verwerpt dan ook het argument dat de integratie wordt belemmerd doordat de migranten zich met hun transnationale activiteiten richten op hun land van herkomst: “Dat zijn mensen die juist heel goed geïntegreerd zijn: je bent in een land gekomen, je bent geïntegreerd, economisch, sociaal, je kent het systeem heel goed, je kunt zelf een samenwerkingsverband aangaan met de lokale instellin-

gen. Hoe goed geïntegreerd ben je niet als je dat allemaal kunt? ... De migrant die ingaat op het aanbod van de stad en dat zelfs doortrekt, die het beleid van de stad voert in zijn land van herkomst. Hoe geïntegreerd ben je dan niet?”

Daarenboven biedt de deelname aan de Zuidwerking migranten de mogelijkheid om de diensten van de stad Antwerpen op een andere manier te leren kennen. Het geeft hun ook de kans om nieuwe contacten te leggen met andere actoren binnen het netwerk van de Zuidwerking.

Bovendien geven sommige voorzitters van migrantenverenigingen aan dat het engagement hun zelfvertrouwen versterkt. Ze voelen zich erkend in hun transnationale identiteit. Het feit dat ze door hun kennis van de taal, de sociaal-culturele context en hun contac-

© Gie Gortis

ten een brugfunctie kunnen vervullen tussen partners in het land van herkomst en de overheid en sociale organisaties in België, is een sterk motiverende kracht. De meeste respondenten vinden hun expertise met betrekking tot de lokale gebruiken en gewoonten noodzakelijk voor de projecten binnen de Zuidwerking van de stad Antwerpen. En hoewel velen al geëngageerd waren op het vlak van ontwikkelingssamenwerking vóór de Zuidwerking van de stad Antwerpen, gaf de uitnodiging van de stad om een actieve rol te spelen

binnen die Zuidwerking hun het nodige duwtje in de rug. Het bood hun de financiële steun om ideeën te realiseren en de morele steun dat er naar de migrantengemeenschappen wordt geluisterd, zoals een Ghanese migrant verwoordt: “De subsidie van de stad Antwerpen is klein, maar voor mij wel een krachtige motivatie. Ik vind het bemoedigend dat je weet dat de stad Antwerpen achter je staat. Dat die mensen zeggen: ‘Doe iets in uw eigen land.’”

CONCLUSIES

» Het is duidelijk dat de samenwerking tussen de stad en de migrantenverenigingen via een netwerk van onderwijs- en onderzoeksinstituten zoals de Associatie Universiteit & Hogescholen en het Instituut voor Tropische Geneeskunde heel wat positieve resultaten heeft.

Ten eerste betekende de omschakeling van het beleid in 2007 duidelijk een erkenning van de migrantenverenigingen, van hun expertise in het herkomstland en van hun brugfunctie tussen het Noorden en het Zuiden. Verder stellen we vast dat de samenwerking tussen migrantenverenigingen en de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen een positieve invloed heeft op de relaties tussen de stad en deze verenigingen.

Ten tweede heeft dit geleid tot een professionalisering van de projecten en een verbreding van het netwerk van de migrantenverenigingen. De migrantenverenigingen beschikken niet noodzakelijk over de knowhow, de competenties en de terminologie die eigen is aan het wereldje van de ontwikkelingssamenwerking. Daardoor voelen ze zich tegenover andere (professionele) actoren vaak het zwakke broertje. Op dit vlak ervaren de betrokken migrantenverenigingen de Zuidwerking als gunstig en ondersteunend voor hun werking.

Ten derde reiken de voordelen verder dan de migrantenverenigingen en de acties voor ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen. De studentenuitwisseling met de Democratische Republiek Congo, Ghana en Marokko binnen het netwerk van de Zuidwerking biedt de betrokken onderwijsinstellingen bijvoorbeeld de

mogelijkheid om hun studenten stages aan te bieden in een andere sociaal-culturele context. Zo kunnen ze binnen de opleidingen die zij aanbieden, inspelen op problemen op het vlak van dienstverlening in een stad die 167 nationaliteiten huisvest.

We mogen echter niet uit het oog verliezen dat de migrantenverenigingen veelal steunen op de inzet van vrijwilligers. En hoewel die vrijwilligers dikwijls enorm gemotiveerd zijn, zal de stad Antwerpen bij verdere uitbreiding van haar Zuidwerking rekening moeten houden met de grenzen aan het vrijwillig engagement. Bovendien zal de stad strategieën moeten zoeken om het latente draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking onder de jongeren en de vrouwelijke migranten te bestendigen. Tijdens sommige interviews wezen de respondenten de stad Antwerpen dan ook op het potentieel om binnen de Zuidwerking meer in te spelen op sociale thema's die jongeren aanbelangen, om zo het draagvlak voor de bestaande initiatieven duurzaam te verbreden.

We besluiten deze samenvatting met een aantal aanbevelingen die de huidige samenwerking tussen de stad en de migrantenverenigingen kunnen verbeteren.

Het is duidelijk dat de samenwerking van de stad Antwerpen met de migrantenverenigingen heeft geleid tot een professionalisering van de projecten en een verbreding van het netwerk van de migrantenverenigingen. Maar er zal een consensus met de verenigingen moeten komen over de mate waarin de werking van de migrantenverenigingen verder moet worden geprofessionaliseerd dan wel of ze als vrijwilligerswerk behouden blijft.

Gezien het heterogeen profiel van de migranten die een engagement opnemen binnen de ontwikkelingssamenwerking en met het oog op draagvlakverbreding naar jongere en vrouwelijke migranten, loont het om de al bestaande koppeling tussen het sociale, het jongeren- en het integratiebeleid enerzijds en de Zuidwerking anderzijds verder uit te bouwen.

Aangezien de huidige Zuidwerking nog heel recent is, moet een mogelijke verbreding voorzichtig worden aangepakt, zowel op het vlak van inhoud, thema's als partners. Zonder extra expertise en bij-

komende menselijke en financiële middelen zal een verdere uitbreiding de intussen bereikte resultaten in het gedrang brengen. Een bestendiging en versterking van de huidige werking met de huidige partners valt te verkiezen boven een uitbreiding. Niettemin moet werk worden gemaakt van afbouwscenario's waarbinnen de stad ook een actieve rol kan spelen. Dit kan niet alleen door informatie aan te reiken over andere financieringskanalen bij andere overheden, stichtingen, ngo's of de bedrijfswereld, maar ook door de migrantenverenigingen te begeleiden en hun capaciteit mee op te bouwen om met die andere actoren in zee te gaan.

LITERATUUR

De Bruyn, T. & Develtere, P. (2008) *Het potentieel van de diasporafilantropie. Onderzoek naar het geefgedrag van Belgische migrantengemeenschappen*, Brussel: Koning Boudewijnstichting.

De Bruyn, T. & Huyse, H. (2009) *De Vierde Pijler van de Vlaamse Ontwikkelingssamenwerking. Voorbij de eerste kennismaking*, Brussel: VAIS.

de Haas, H. (2006) *Engaging Diasporas. How governments and development agencies can support diaspora involvement in the development of origin countries*, Oxford: OxfamNovib/International Migration Institute.

Develtere, P. (2005) *De Belgische Ontwikkelingssamenwerking*, Leuven: Davidsfonds.

Faist, T. (2008) Migrants as Transnational Development Agents: An inquiry into the newest round of the migration-development nexus in *Population, Space and Place*, 14: 21-42

Gowricharn, R. (2010) *Ontwikkelingssamenwerking en integratie*, Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Lacroix, T. (2009) *Migration, Développement, Codéveloppement: quels acteurs pour quels discours?* Parijs: Institut Panos Paris.

Lacroix, T. (2010) Integratie, transnationalisme en ontwikkeling in een Frans/Noord-Afrikaanse context. 90-107 in R. Gowricharn (ed.) *Ontwikkelingssamenwerking en Integratie*, Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Meireman, K. (2003), *De rol van migrantenorganisaties in de ontwikkelingssamenwerking*, Brussel: DGOS.

Perrin, N. & Martiniello, M. (2011), *Transnationale activiteiten van migranten in België: Factor van integratie of van terugtrekking in de eigen groep?* Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Schiller, N.G. (2011) A global perspective on migration and development. 29-56 in:

T. Fauser, M. Fauser en P. Kivisto (eds.) *The Migration-Development Nexus. A Transnational perspective*, Houndmills: Palgrave Macmillan.

World Bank (2011) *Migration and Remittances Factbook 2011*, Washington DC: The World Bank.

REEDS VERSCHENEN MO*PAPERS

2014

- mrt 2014: Gaan de groeilanden een diepe duik tegemoet? (*Pierre Salama*)
- feb 2014: Buitenlandse berichtgeving is dood, leve de mondiale journalistiek? (*Gie Goris*)
- feb 2014: Is Afghanistan klaar voor 2014? (*Thomas Ruttig*)
- jan 2014: Ligt Pakistan op het Arabisch schiereiland? (*Bruno De Cordier*)

2013

- dec 2013: Schept microkrediet slechts een illusie van ontwikkeling? (*Milford Bateman en Ha-Joon Chang*)
- sep 2013: Kan Afrika zijn ontwikkeling zelf financieren uit hogere belastingsopbrengsten? (*Mick Moore*)
- jun 2013: Is uw gsm goud waard?
- apr 2013: Wat weten we (niet) over het geweld in Oost-Congo? (*Koen Vlassenroot, Steven Spittaels, Kris Berwouts en Nadia Nsayi*)
- apr 2013: Bestaan de Zapatisten nog? (*François Hautart*)
- feb 2013: Kan rijst West-Afrika voeden? (*Saartje Boutsen en Jan Aertsen*)
- feb 2013: Hoe komt het dat Afrika de Millenniumdoelstellingen niet haalt? (*Dimitri Van den Meerssche*)

2012

- okt 2012: Genetisch gewijzigd voedsel als oplossing voor het hongerprobleem? (*Hielke Van Doorslaer*)
- sep 2012: Kan zwart-Afrika voedselzekerheid bereiken? (*UNDP*)
- sep 2012: What is the Rise of South-South relations about? (*Sanoussi Bilal*)
- apr 2012: Hoe inclusief is onze ontwikkelingssamenwerking? (*PHOS*)
- mar 2012: Brengen verkiezingen meer democratie in Congo? (*Mieke Berghmans en Nadia Nsayi*)
- mar 2012: Wat na Busan? (*Bert Jacobs*)
- mar 2012: Kan de politiek de ontwikkelingssamenwerking redden? (*Alex Duncan en Gareth Williams*)
- feb 2012: Wordt het precariaat een nieuwe sociale klasse? (*Guy Standing*)
- feb 2012: Waarheen met de revoluties in Egypte en Syrië? (*Brigitte Herremans, Pieter Stockmans en Majd Khalifeh*)

2011

- nov 2011: Kan armoede overwonnen worden? (*Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo*)
- nov 2011: Is India goed bezig? (*Jean Drèze en Amartya Sen*)
- nov 2011: Een keerpunt voor sociale bescherming wereldwijd? (*Gijs Justaert en Bart Verstraeten*)
- okt 2011: Heeft ontwikkelingshulp zijn tijd gehad? (*Marcus Leroy*)

- okt 2011: 7 billion: development disaster or opportunity? (*Hania Zlotnik and Fred Pearce*)
- sep 2011: Erkenning van de Palestijnse staat: een game changer? (*Brigitte Herremans*)
- jun 2011: Een uitweg uit de nieuwe voedselcrisis? (*Saartje Boutsen*)
- mei 2011: Is het einde van de bevolkingsgroei werkelijk in zicht? (*Ronald C. Schoenmaeckers*)
- apr 2011: Waarom gelijkheid beter is voor iedereen (*Richard Wilkinson en Kate Pickett*)
- mar 2011: Welke toekomst voor de ontwikkelingssamenwerking? (*Nemat Shafik*)
- feb 2011: Realiteit of mythe? Minerale rijkdom als motor van het geweld in het oosten van Congo (*Rachel Perks en Koen Vlassenroot*)

2010

- dec 2010: Heeft Congo kans van slagen? (*Tom De Herdt, Kristof Titeca en Inge Wagemakers*)
- nov 2010: Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd? (*Tom De Bruyn & Ignace Pollet*)
- nov 2010: De laatste energiecrisis? Betekent piekolie het einde van de homo Petroliensis? (*Elias Verbanck*)
- sep 2010: Wat doet China in Afrika en Latijns-Amerika? (*John Vandaele & Marc Vandepitte*)
- sep 2010: De millenniumdoelstellingen: wachten op de grote doorbraak? (*Lonne Poissonnier & Rudy De Meyer*)
- jun 2010: Hoe goed zijn Brazilië, China en India in armoedebestrijding? (*Emiel Vervliet*)
- mei 2010: Why is poverty a human right crisis? (*Irene Khan and Steven Vanackere*)
- mei 2010: Wat is nu eigenlijk goed bestuur? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2010: Is er Apartheid in het Heilige land? (*Korneel De Rynck*)
- mar 2010: Water zonder grenzen? Het regionaal belang van het Afghaanse water (*Benjamin Sturtewagen*)
- feb 2010: Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro? (*Marc Vandepitte*)
- feb 2010: Leidt klimaatverandering tot oorlogen? (*Harald Welzer en Jamie Shea*)
- jan 2010: Mogen we nog dieren eten in tijden van klimaat- en voedselcrisis? (*Jonathan Safran Foer en Louise Fresco*)

2009

- nov 2009: Spionage in het hart van Europa? (*Kristof Clerix*)
- nov 2009: Hebben de ngo's hun ziel verkocht aan de minister van Ontwikkelingssamenwerking? (*Jean Reynaert en Patrick Develtere*)
- okt 2009: Chaos in Afghanistan en Pakistan? (*Ahmed Rashid en Jef Lambrecht*)
- sep 2009: De 'Gele Reus' in ademnood? (*Samia Suys*)
- sep 2009: Is ontwikkelingshulp verantwoordelijk voor de armoede in Afrika? (*Dambisa Moyo en Kumi Naidoo*)

- jul 2009: Is dit de nieuwe kolonisering? (*International Food Policy Research Institute, The Economist, vertaling Emiel Vervliet*)
- jun 2009: Kan de G20 de wereld redden? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2009: Hoezo, vrije meningsuiting? (*Ruddy Doom en Sofie Van Bauwel*)
- mar 2009: Hebben financiële speculanten 120 miljoen mensen honger laten lijden? (*Peter Wahl, vertaling en samenvatting door Emiel Vervliet*)
- mar 2009: What is the status of human rights in Iran? (*Shirin Ebadi*)
- feb 2009: Hoe zien wij Gaza? (*Ruddy Doom en Simone Korkus*)

2008

- dec 2008: Wat is waardig werk? (*Emiel Vervliet*)
- nov 2008: Betalen de armen de prijs van een slecht beleid? (*Saar Van Hauwermeiren*)
- okt 2008: Hoeveel armen zijn er nu eigenlijk? (*Emiel Vervliet*)
- okt 2008: Blinkt alle goud? (*Catapa*)
- jul 2008: Door welke lens kijken wij naar China? (*Kristof Decoster*)
- jun 2008: Heeft Congo iets aan zijn mijnen? (*Raf Custers*)
- jun 2008: Wie zorgt er voor een échte groene revolutie? (*Jan Aertsen en Dirk Barrez*)
- mei 2008: Kan onverschilligheid dodelijk zijn? (*Forum for African Investigative Reporters, vertaling en samenvatting: Emiel Vervliet*)
- mar 2008: Levert de traditie de oplossing? (*Bert Ingelaere*)
- feb 2008: Kunnen boeren de wereld redden? (*Saartje Boutsen*)
- jan 2008: Neemt de inkomensongelijkheid in de wereld toe of af? (*Emiel Vervliet*)

2007

- dec 2007: Waar de kassa altijd rinkelt? (*Internationaal Vakverbond, vertaling: Emiel Vervliet*)
- dec 2007: Is er leven na Kyoto? (*Simon Calcoen, Peter Tom Jones, Edith Vanden Brande en Alma De Walsche*)
- okt 2007: Zijn de EPA's levensgevaarlijk? (*Marc Maes*)
- sep 2007: Ligt de Afrikaanse hemel in Barcelona? (*Roos Willems, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Hoe erg is het klimaat eraan toe? (*IPCC, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Redt de minister van Financiën het klimaat? (*Aviel Verbruggen, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Viva el populismo? (*Emiel Vervliet en Alma De Walsche*)
- mar 2007: Veertig jaar bezetting - Hoe lang nog? (*Ludo De Brabander & Brigitte Herremans*)

2006

- dec 2006: Hoe geglobaliseerd is de islam? (*Olivier Roy*)
- dec 2006: Zit de Congolese toekomst in de grond? (*Sara Frederix en John Vandaele*)
- nov 2006: Helpt onze hulp tegen honger? (*Saartje Boutsen en Jan Vannoppen*)
- nov 2006: Wil China de wereld overheersen? (*Jonathan Holslag*)

Al deze MO*papers kunnen gratis gedownload worden op www.MO.be/papers

